

LABORATION **ET 13**

OSCILLATORER OCH SVEP

MALSÄTTNING: Att bekanta Dig med några vanliga oscillator- och svepkretsar.

INNEHÅLL:

1. Allmänt om oscillatorer och svep
2. LC-oscillatorn
3. RC-oscillatorer
4. Kristalloscillatorn
5. Blockeringsoscillatorn
6. Millersvep
7. Bootstrapsvep

Handledare: .....

Namn: ..... Nr: ..... Labplats: .....

Laborationen utförd den .....

Laborationen inlämnad den .....

Godkänd den ..... av .....

1. ALLMÄNT OM OSCILLATORER OCH SVEP.

A. OSCILLATORER

En oscillator alstrar en växelspanning av viss form exempelvis sinusform eller pulser. Växelströmseffekten erhålles från en likströmskälla. I princip åstadkommes oscillationen genom att man använder positiv återkoppling från utgången av en förstärkare tillbaka till ingången. I Fig. 1 visas en förstärkare med spänningsförstärkningen, F_0 , ansluten så att en viss del av utsignalen, β , kopplas till ingången via en återkopplingskrets. Utsignalen antages vara i fas med insignalen.

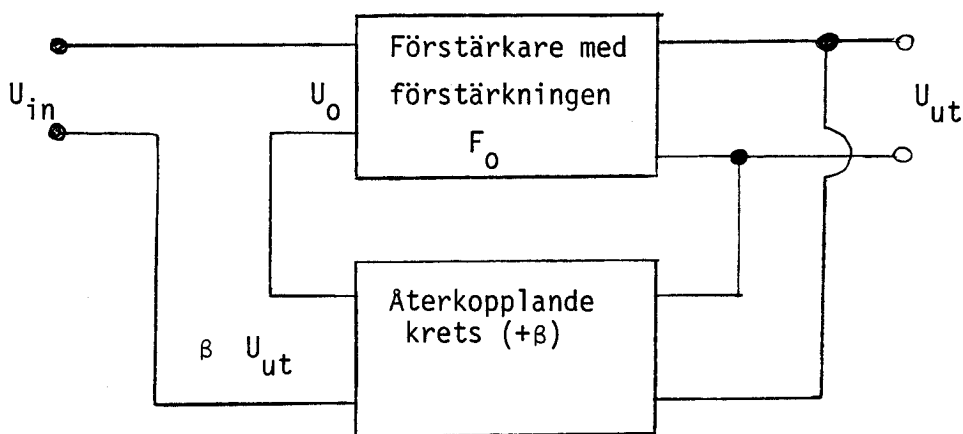

Fig. 1.

Med $U_{ut} = F_0 U_0$ och

$$U_0 = U_{in} + \beta \cdot U_{ut} \text{ blir}$$

$$\frac{U_{ut}}{U_{in}} = F_{tot} = \frac{F_0}{1 - \beta F_0}$$

När således $\beta F_0 \rightarrow +1$ går $F_{tot} \rightarrow \infty$.

Detta representerar en oscillation och motsvarar att en insignal ej krävs för att ge en utsignal. Ur ekvationen ovan kan vi ju lösa:

$$U_{in} = U_0(1 - \beta F_0), \text{ dvs för slingförstärkningen } \beta F_0 = 1 \text{ kan } U_{in} \text{ vara noll.}$$

Vad menas fysikaliskt med att $F_{tot} \rightarrow \infty$. I praktiska kretsar existerar givetvis ingen oändlig förstärkning. Det matematiska resultatet $F_{tot} \rightarrow \infty$ för $F_0 \beta \rightarrow 1$ betyder att om F_0 vore konstant skulle $F_{tot} \rightarrow \infty$. I praktiken faller F_0 när insignalen $U_0 = U_{in} + \beta \cdot U_{ut}$ ökar. F_0 är förstärkningen enbart för små insignaler U_0 . Eller med andra ord, när U_0 ökar i storlek blir olinjariteter i förstärkaren

signifikanta vilket minskar utsignalen. Denna förstärkningsminskning kan tänkas bero på att utgången mäts eller att arbetspunkten för något av förstärkarens steg förskjuts mot ett område där det aktiva elementets förstärkning är liten. Utsignalens form beror på vilken typ av återkopplande krets som används. Oscillationerna i förstärkaren uppstår när antingen β eller F_0 ökat till den punkt där $\beta F_0 = 1$.

I praktiken krävs alltid $\beta F_0 > 1$ (c:a 1,05 är tillräckligt) för vore $\beta F_0 \equiv 1$ skulle åldring av komponenter etc kunna påverka kretsen så svängningsvillkoret eventuellt ej uppfylldes. För $\beta F_0 > 1$ sker en uppbyggnad i signalnivå (givetvis begränsad av olinjariteter) som resulterar i en viss distorsion i utsignalen. I goda oscillatorer hålles emellertid distorsionen låg.

Villkoret att produkten $\beta F_0 > 1$ och att signalerna adderas garanterar ej en sinusformad oscillation. Vad som krävs är en återkopplande krets av sådan typ att oscillationsvillkoren uppfylles för en enda frekvens. Förstärkningen och/eller fasändringen måste vara inkorrekt för andra frekvenser. Den återkopplande kretsen bör således vara frekvenskänslig med oscillationsvillkoret uppfyllt för en enda frekvens. Exempelvis RC-kretsar eller LC-kretsar är lämpliga. Används en transistor i GE-koppling som förstärkare krävs ytterligare 180° fasvridning vilket kan erhållas med RC-kretsar. I de följande uppgifterna genomgås ett antal olika oscillator typer.

B. SVEPKRETSAR

En linjär tidbas ger en utspänning av vilken en del varierar linjärt med tiden. En tillämpning av sådana kretsar är i samband med katodstrålerör. Eftersom elektronstrålen sveps linjärt med tiden över rörets skärm kallas kretsen ofta svepkrets. Det allmänna utseendet av en svepspänning visas i Fig. 2.

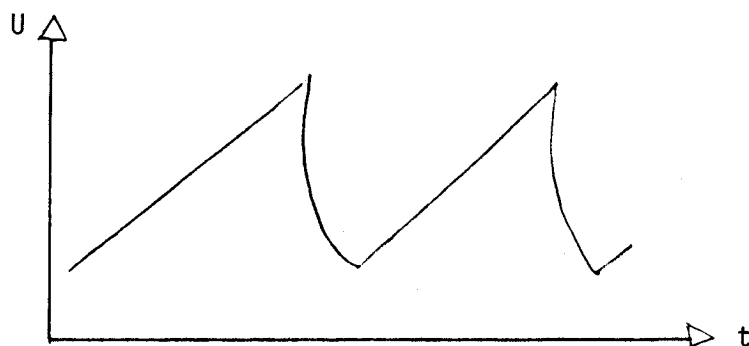
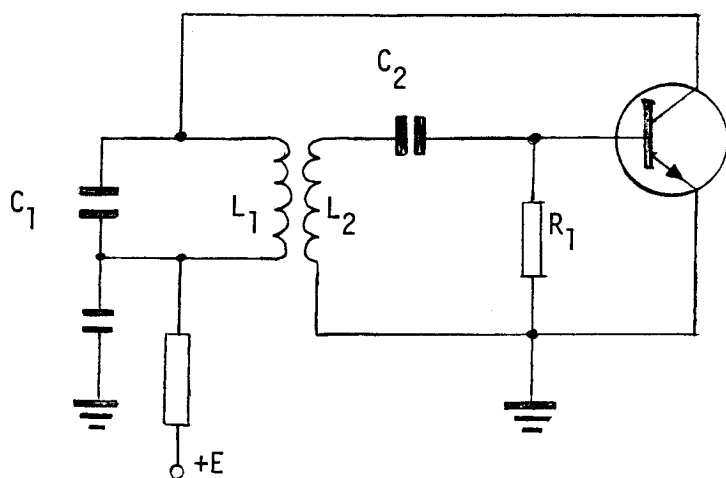

Fig. 2.

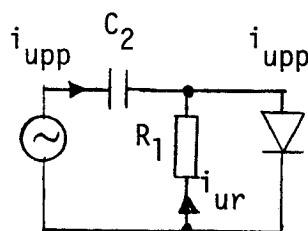
Svepen kan oftast startas (triggas) genom att en yttre signal anbringas till svepkretsen. I laborationen studeras två olika sveptyper.

2. LC-OSCILLATORN

Princip: Ofta använder man avstämda LC-kretsar för frekvensbestämning. En kondensator C_1 och den ena lindningen L_1 i en spole bildar en parallellresonanskrets enligt Fig. 3 a. Endast vid resonansfrekvensen byggs en stor spänning upp över kretsen. Den andra lindningen L_2 används för att transformera över växelsignalen till bas-emittersidan. Fasvillkoret uppfylls genom att L_1 - L_2 fasvrider 180° och transistoren 180° mellan bas och kollektor. Den till parallellkretsen återmatade förstärkta växelspänningen är således fasvriden $360^\circ (=0^\circ)$ dvs den är i fas med kretsens egen växelspanning.

a.

b. C_2 - R_1 och emitterdioden verkar som en likriktare som laddar upp C_2 till en neg. likspänning.

Fig. 3 a och b.

Bas-emitterdioden kommer att matas med en växelspanning som laddar C_2 med en negativ likspänning (Fig. 3 b). Den negativa likspänningen håller transistoren strypt under största delen av perioden på basväxelspanningen. Endast de positiva topparna på basväxelspanningen får emitterdioden att leda och kollektorströmmen flyter därför i form av korta strömstötar. Mellan strömstötarna sker en viss urladdning av C_2 genom R_1 . Strömstötarna underhåller parallellresonanskretsen. Den signalberoende likspänningen indikerar om oscillatorn svänger vilket alltså kan avgöras med en högohmig voltmeter. Likriktning av denna typ erhålles i olika typer av oscillatorer och polariteten på likspänning beror på hur dioden är vänd alltså på om transistoren är av npn- eller pnp-typ.

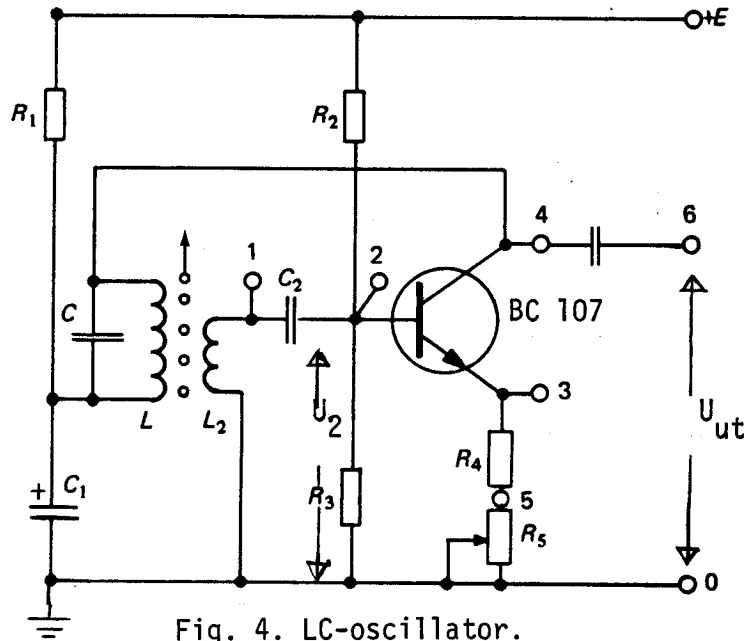

Fig. 4. LC-oscillator.

Vid allmänna mätningar i denna och följande uppgifter skall alla mätinstrument vara inkopplade samtidigt. Varför?

.....
 .....

Anslut matningsspänningen $E = +12\text{ V}$ och kontrollera att oscillatorn svänger.

Oscillatorns utspänning $U_{ut} = \dots\dots\dots$ och frekvens $f = \dots\dots\dots$

Transistorns växelspanningsförstärkning $|F_u| = |U_{ut}/U_2| = \dots\dots\dots$

U_2 mätes vid siffra 2, U_3 mätes vid siffra 3 etc. (Fig. 4.)

U_{ut} och U_2 är fasförskjutna $\phi = \dots\dots\dots$

Vad är det som i huvudsak bestämmer oscillationsfrekvensen?

Svar: .....
 .....

LC-oscillatorns beroende av matningsspänningen

Ingen oscillator kan alstra en växelspanning med absolut konstant frekvens. Frekvensen ändras något under uppvärmningen. För att kunna jämföra frekvensdriften hos olika oscillatorer har man infört begreppet frekvensstabilitet, som är kvoten mellan frekvensdriften Δf och resonansfrekvensen f .

Mät U_{ut} och frekvensen då matningsspänningen ändras.

E (V)	f (KHz)	Δf (KHz)	U_{ut} (V)
+12			
+11			
+10			
+ 9			

3. RC-OSCILLATORER

Princip: RC-oscillatorer använder fasvridande RC-länkar mellan kollektor och bas för att åstadkomma den fasvridning på 180° som fordras mellan bas- och kollektorsignalerna. Transistorn bidrar med 180° och fasvillkoret är uppfyllt. Kopplingen framgår av Fig. 5.

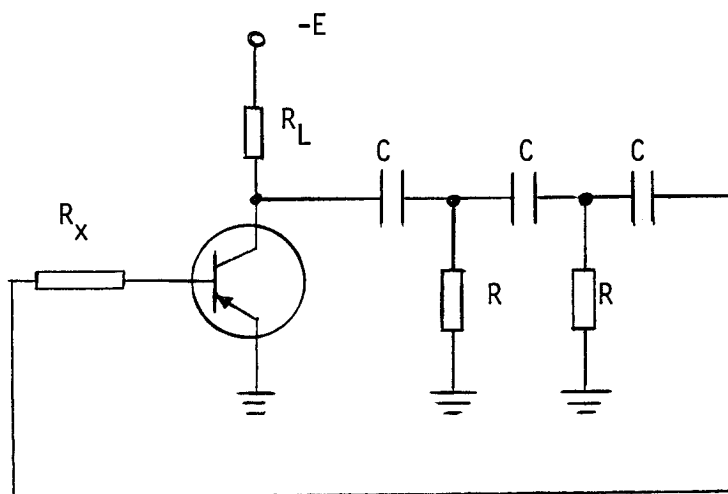

Fig. 5. Princip för RC-oscillator.

Oscillatortypen kallas också fasskiftoscillator. RC-oscillatorer används i huvudsak för att alstra tonfrekventa oscillationer. Önskas en varierbar frekvens användes ett RC-nät i en bryggkoppling, s k Wienbrygga. Principen för en bryggkoppling framgår av Fig. 6. Wienbryggan användes ursprungligen vid frekvensmätning inom tonfrekvensområdet. I dag har den sin viktigaste funktion som selektivt nät i oscillatorer för alstring av sinusspanning. Wienbryggan löser amplitudvillkoret och en förstärkare med två steg löser fasvillkoret. Fasvridningen i varje steg är 180° vilket tillsammans ger en fasvridning på 360° och den återmatade signalen är i fas med insignalen till förstärkaren under villkor att ingen fasvridning uppstår i bryggan.

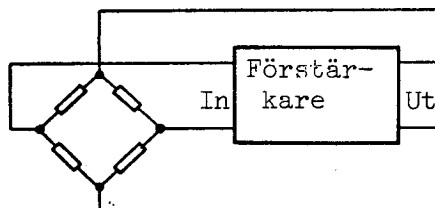

Fig. 6. Princip för bryggoscillator.

Villkoret för att ingen fasvridning skall uppstå i bryggan är att:

$$f = \frac{1}{2\pi RC}$$

Samtidigt kan man visa att $\frac{U_{ut}}{U_{in}} = 3$ vilket innebär att förstärkaren endast behöver förstärka tre gånger.

En princip för oscillator med Wien-brygga i en RC-oscillator och ett kopplingschema för sådan oscillator visas i Fig. 7 a.

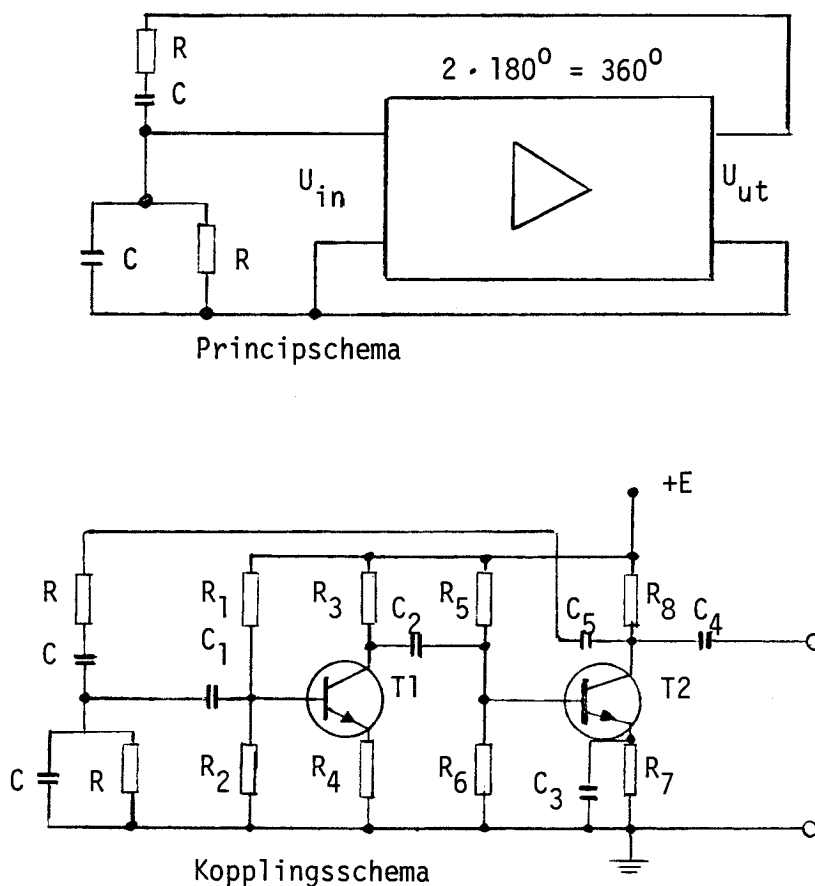

Fig.7 a. Wienbrygga i en RC-oscillator.

UPPGIFT 2. Fasskiftoscillatorn.

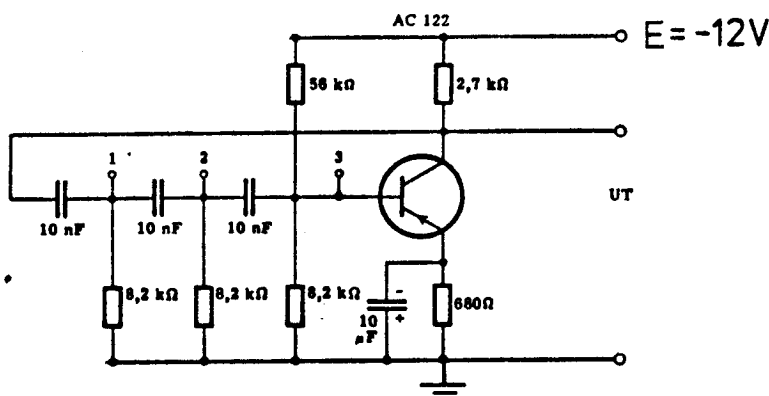

Fig.7 b. Fasskiftoscillatorn.

I kopplingsschemat för oscillatorn (Fig.7 b) har de tre RC-länkarna lika kapacitans och resistansvärden, men observera att resistansen i sista RC-länken kommer att vara parallellkopplad med transistorns inimpedans. När matningsspänningen till RC-oscillatorn anslutes erhåller transistorn en strömstöt vilken innehåller ett komplicerat spektrum. Endast en bestämd frekvens kan återkopplas till transistorn och förstärkas nämligen den för vilken oscillatorn är dimensionerad.

Anslut matningsspänningen $E = -12\text{ V}$

Utsignalens frekvens uppmätes till $f = \dots\dots\dots$

Svängningsvillkoret kräver att RC-länkarna tillsammans skall ge upphov till en fasvridning =

Mät med hjälp av oscilloskopet upp fasvridningen ϕ efter varje RC-länk,

	Länk 1	Länk 1 + 2	Länk 1 + 2 + 3
ϕ			

Kommentar: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

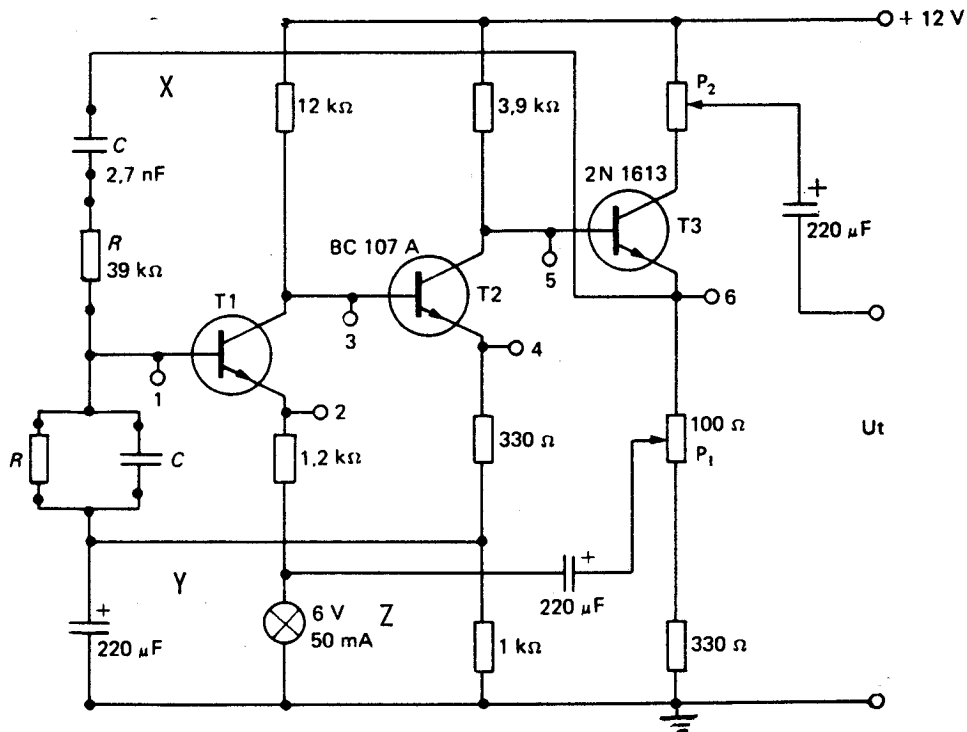

Fig. 8. RC-oscillator med Wienbrygga.

Oscillatorn (Fig. 8.) innehåller en direktkopplad (likspänningskopplad) förstärkare med tre transistorer. T_1 och T_2 arbetar i GE-koppling, T_3 går som emitterföljare (GK).

I förstärkaren finns tre återkopplingsvägar. X är en positiv, frekvensberoende återkoppling. Y är en negativ återkoppling av likspänning. Den tjänar till att ge förstärkarens transistorer en lämplig stabiliserad arbetspunkt. Z är en negativ återkoppling för signalen. Tillsammans med lampans temperaturberoende resistans ger denna motkoppling en amplitudstabilisering av oscillatorns utsignal. Denna utsignal tas ut från potentiometern P_2 i T_3 's kollektorkrets.

Oscillatorns arbetsfrekvens bestäms av de två resistorerna R och de två kondensatorerna C enligt följande samband

$$f = 1/2\pi RC(\text{Hz})$$

R och C är utbytbara, varför oscillatorns arbetsfrekvens kan väljas inom vida gränser.

Anslut matningsspänningen $E = + 12 \text{ V}$

Justera potentiometern P_1 så att oscillatorns utspänning U_{ut} blir så stor som möjligt utan att vara distorderad. Ställ därefter in potentiometern P_2 så att maximal utspänning erhålls. Ändra sedan inte på potentiometrarnas inställning.

Mätningar ger att oscillatorns utspänning $U_{ut}(\text{max}) =$

och frekvensen $f = \dots\dots\dots$

Beräkningar ger $f = \dots\dots\dots$

Kommentar: .....
 .....
 .....

Mät med oscilloskop växelspanningarna i punkterna 1 och 6 d v s U_1 och U_6 samtidigt.

Dämpningen $U_1/U_6 = \dots\dots\dots$ (exp)

$U_1/U_6 = \dots\dots\dots$ (teor)

Kommentar: .....
 .....
 .....

Mät fasförskjutningen mellan U_1 och U_6 . Om inkopplingen av oscilloskopet till punkt 1 medför att oscillatoren slutar att svänga, så mät då istället fasskillnaden mellan U_3 och U_6 . Med kännedom om vilken fasvridning man har i transistorsteget T1 kan man då beräkna fasskillnaden mellan U_1 och U_6 .

Fasvinkeln mellan U_1 och U_6 är $\phi = \dots\dots\dots$ (exp)

$\phi = \dots\dots\dots$ (teor)

Kommentar: .....

Matningsspänningens inverkan på utsignalen

Minska matningsspänningen med 25 % dvs från +12 V till +9 V

Detta medför att $\Delta U_{ut} = \dots\dots\dots$ dvs $\Delta U_{ut}/U_{ut} = \dots\dots\dots$

$\Delta f = \dots\dots\dots$ dvs $\Delta f/f = \dots\dots\dots$

Kommentar: .....
 .....

4. KRISTALLOSCILLATORN.

Princip: Den här studerade oscillatoren av är s k trepunktstyp

dvs parallellresonanskretsen är uppdelad i tre punkter på sådant sätt att en spänningsdelning med reaktanser uppfyller både amplitud- och fasvillkor. För att lättare förstå principen studerar vi Fig. 9 a. Som synes består kretsen av ett GB-steg (hög spänningsförstärkning) med en avstämd krets som kollektorbelastning. Driver vi detta steg med en signalkälla av varierande frekvens erhålles max.förstärkning endast vid den avstämda kretsens resonansfrekvens. Ju högre den avstämda kretsens Q-värde är ju brantare faller förstärkningen på ömse sidor av resonansfrekvensen. Antag att den streckade förbindningen anslutes. Det kan då observeras att den återmatade strömmen till ingången är i fas med

strömmen från signalkällan. Med korrekt fas och tillräcklig förstärkning kan den återmatade effekten tänkas exakt motsvara den effekt som signalkällan avger. Kretsen driver då sig själv och är alltså en oscillator. Effektkällan är naturligtvis stegets likspänningsförsörjning och likströmseffekt förvandlas till växelströmseffekt. Kretsen i Fig 9 b är av exakt samma typ som nu har beskrivits, vilket framgår om vi arrangerar om kretsen i Fig. 9 a, och kallas Hartley-oscillator.

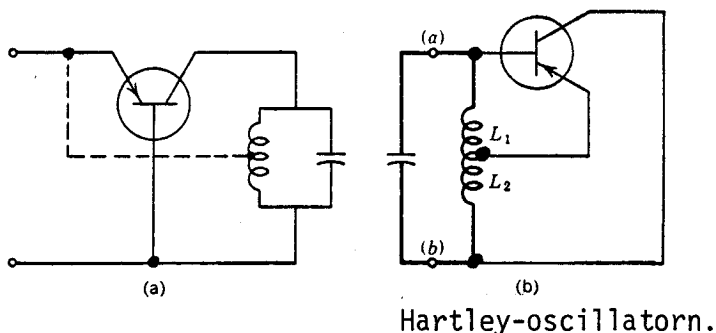

Fig. 9.

Då man i ett system behöver en oscillator med extremt låg frekvensdrift används en styrkristall som frekvensbestämmande element i oscillatörn. Kristallen arbetar med mycket högt Q -värde. Detta medför, att den ekvivalenta resonanskrets som styrkristallen utgör, styr svängningens frekvens inom ett mycket smalt område.

Utsätts en piezoelektrisk kristall för mekaniska spänningar utvecklas en potentialdifferens mellan kristallytorna och omvänt om en elektrisk spänning läggs över kristallytorna deformeras kristallen något. En sådan kristall har en naturlig mekanisk resonansfrekvens.

Vid tillverkning av kristallelementet utskäres detsamma ur kvartskristallen på ett sådant sätt, att det får ett entydigt svängningssätt och en låg temperaturkoefficient. Elementet slipas till rätt tjocklek, dvs till den tjocklek som svarar mot önskad resonansfrekvens. En typisk frekvensnoggrannhet för en standardkristall är $\pm 5 \cdot 10^{-5}$, dvs kristallen slipas till denna noggrannhet. Allmänt gäller, att en hög svängningsfrekvens fordrar ett tunt kristallelement, och vice versa. Man tillverkar styrkristaller med grundtonsresonansen inom området 10 kHz upp till c:a 10 MHz. I oscillatorer för högre frekvenser (upp till 250 MHz) används sk övertonskristaller, som skurits och slipats för att svänga på udda mekaniska övertoner. Ur den ekvivalenta kretsen för en kristall kan både en serie- och en parallellresonansfrekvens definieras. Frekvenserna ligger dock mycket nära varandra.

I Fig. 10a. visas en kristallstyrd oscillator. Enligt signalschemat fungerar kopplingen som en trepunkts Hartley-oscillator om man trimmar C_1 så att kollektorkretsen arbetar induktivt med induktansen L_1 .

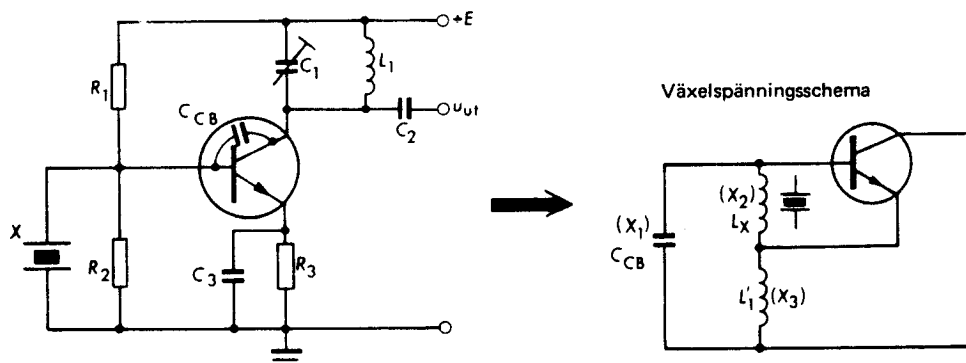
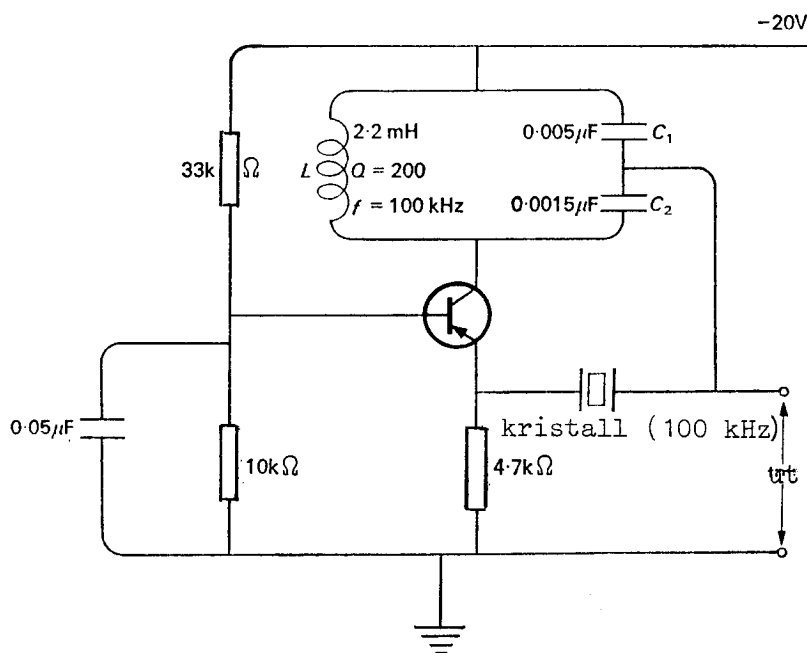

Fig. 10 a.

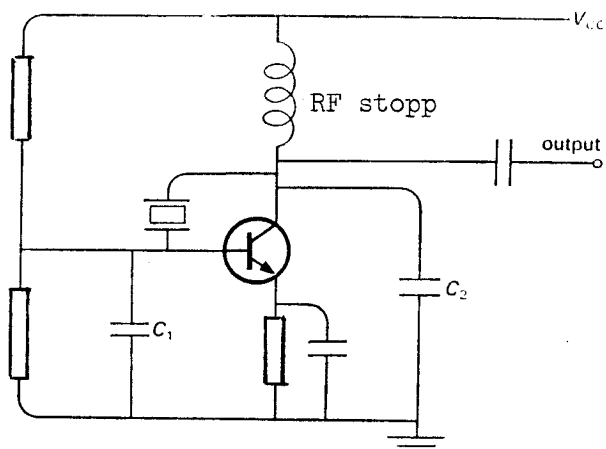
I det praktiska fallet kan kristallen användas antingen som serie eller parallellresonanskrets. I Fig. 10 b används kristallen som serieresonanskrets. Oscillationen inträffar vid en frekvens där impedansen i återkopplings slingan till emittern har ett minimum. Den till samma frekvens avstämda anodkretsen ger den nödvändiga förstärkningen men det är det smala resonansområdet för kristallen som bestämmer oscillationsfrekvensen.

Serieresonans kristall oscillator.

Fig. 10 b.

I Fig. 10 c används kristallen som parallellresonanskrets.

Parallellresonans kristall oscillator.

Fig. 10 c.

UPPGIFT 4 a. Studium av kristalloscillator.

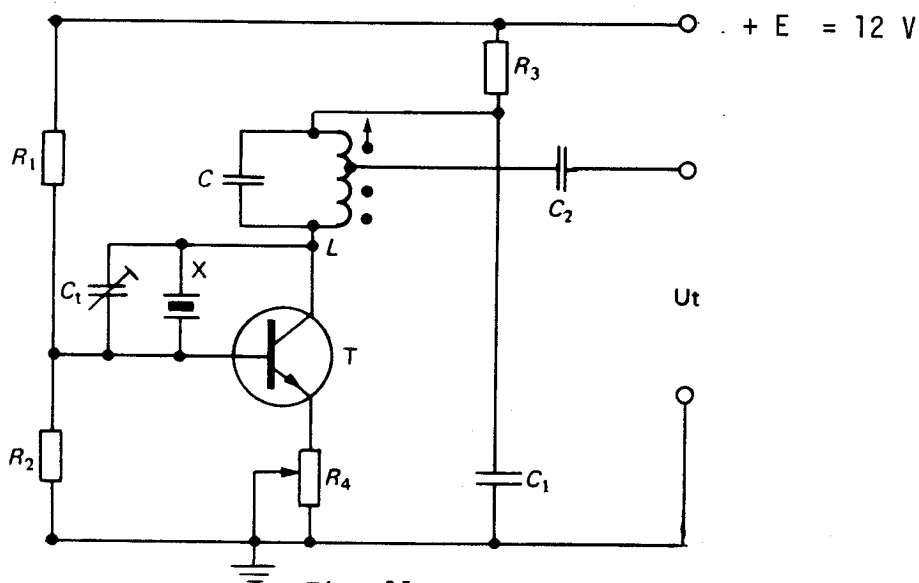

Fig. 11.

Frekvensen kan finjusteras dels genom justering av induktansen L , dels genom justering av kondensatorns C_t kapacitans.

Transistorns förstärkning kan justeras med R_4 . Utsignalen erhålls från ett lågohmigt uttag på induktansen L .

Anslut spänningen till oscillatoren. Kontrollera med oscilloskop att oscillatoren svänger samt anslut dels oscilloskopet, dels en digital frekvensräknare till utgången.

Oscillatorfrekvens: $f = \dots\dots\dots$

Utspänningens amplitud: $U_{ut} = \dots\dots\dots$

Belasta utgången med ett motstånd på 390 ohm, avläs och notera ändring i frekvens och amplitud.

$f_{\text{belastad}} = \dots\dots\dots \Delta f = \dots\dots\dots$

$U_{ut \text{ belastad}} = \dots\dots\dots \Delta U_{ut} = \dots\dots\dots$

Ändra kapacitansen hos C_t och avläs frekvensändringen i dess båda ändlägen.

(Oscillatoren kan sluta svänga vid för stort respektive för litet värde på C_t).

$C_t(\text{min})$ $f = \dots\dots\dots \Delta f = \dots\dots\dots$

$U_{ut} = \dots\dots\dots \Delta U_{ut} = \dots\dots\dots$

$C_t(\text{max})$ $f = \dots\dots\dots \Delta f = \dots\dots\dots$

$U_{ut} = \dots\dots\dots \Delta U_{ut} = \dots\dots\dots$

Återställ oscillatoren till 1 MHz.

UPPGIFT 4 b. Kristalloscillatorns temperaturberoende

Anslut dels oscilloskopet dels en digital frekvensräknare till utgången.

Värm respektive kyl oscillatoren med varm respektive uppvärmd luft.

Rumstemperatur: $U_{ut} = \dots\dots\dots f = \dots\dots\dots$

Efter uppvärmning: $U_{ut} = \dots\dots\dots f = \dots\dots\dots$

$\Delta U_{ut} = \dots\dots\dots \Delta f = \dots\dots\dots$

Efter kylning: $U_{ut} = \dots\dots\dots f = \dots\dots\dots$

$\Delta U_{ut} = \dots\dots\dots \Delta f = \dots\dots\dots$

UPPGIFT 4 c. Kristalloscillatorns beroende av matningsspänningen.

Anslut dels oscilloskopet dels en digital frekvensräknare till utgången.

Ändra likspänningen $U_b = E$ i steg om 1 V och notera tillhörande värden i tabellen nedan. Vid $U_b = 12$ V sättes $\Delta U_{ut} = 0$ V och $\Delta f = 0$ Hz.

U_b (V)	U_{ut} (V)	ΔU_{ut} (V)	f (MHz)	Δf (Hz)
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				

6. BLOCKERINGSOSCILLATORN.

Princip: Blockeringsoscillatorn är i princip en LC-oscillator med induktiv (transformator) återkoppling. Genom att vända fasen med transformatorn erhålles positiv återkoppling trots att endast en transistor användes (Fig. 12).

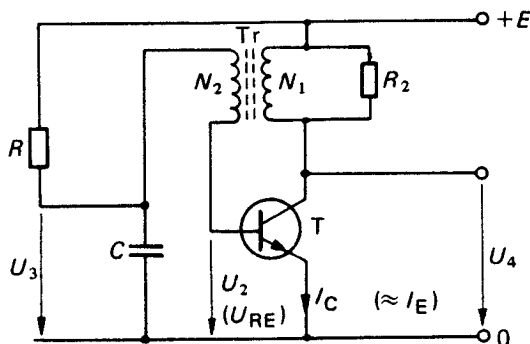

Fig. 12. Principschema för blockeringsoscillatorn.

I blockeringsoscillatorn har den positiva återkopplingen via transformatorn gjorts mycket kraftig ($N_2/N_1 = 1$). På grund av denna kraftiga återkopplingen inträder under största delen av oscillatorns arbetscykel blockering (störning) av kollektorströmmen.

Blockeringsoscillatorn användes för generering av korta pulser, med rak fram- och bakkant, exempelvis markeringspulser eller klockpulser. Oscillatorn kan drivas astabilt (självsvängande) eller monostabilt. I det senare fallet triggas oscillatorn med externa pulser. I det följande beskrivs funktionen mer i detalj:

Slår man till likspänningen $+E$ vid tidpunkten t_0 inträffar följande (Fig. 13): En ström börjar flyta från $+E$, genom L_2 och kollektor-emitter. Eftersom strömmen var noll från början men nu börjar öka, känner L_2 strömökningen som en strömändring per tidenhet. Spolen reagerar genom att inducera en motemk, e_2 , med sådan riktning (polaritet) att u_{CE} minskar.

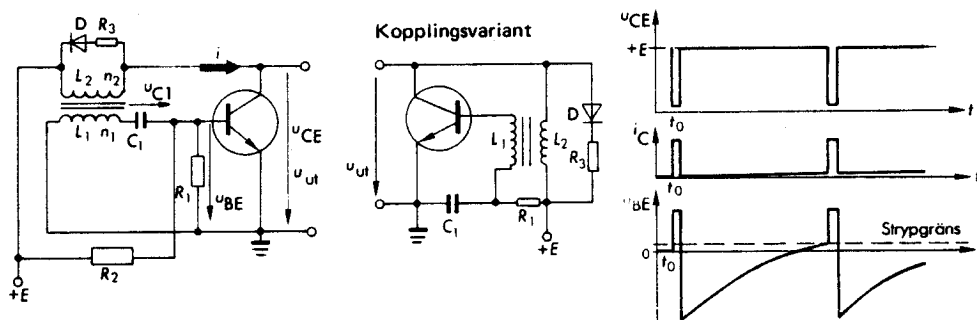

Fig. 13. Blockeringsoscillatorn.

e_2 övertransformeras av transformatorn så att L_1 får spänningen e_1 . Lindningarna är vända så att e_1 får positiv polaritet mot C_1 och negativ mot jord. Basen får en positiv förspänning.

Kollektorströmmen ökar ännu mer. Nu startar ett lavinartat förlopp. Ökad i_C medför ökad e_2 , minskad u_{CE} , ökad e_1 , ökad u_{BE} och ökad i_C . Förloppet slutar först när transistoren bottenar. Då är u_{BE} mycket positivt, i_C stor, $e_2 \approx +E$ och $u_{CE} \approx 0$.

Då basen är positiv så öppnar emitterdioden. Den stora positiva bas-emitterspänningen gör att "dioden" leder kraftigt med liten R_{BE} som följd. R_{BE} parallellkopplas med R_1 och minskar serieresistansen till C_1 .

Kondensatorn laddas snabbt upp av den stora spänningen e_1 . Kondensatorspänningens polaritet blir positiv mot T och negativ mot basen.

När transistoren bottenar upphör i_C att öka. i_C blir en likström. Eftersom ingen strömändring nu äger rum upphör e_2 och då upphör också e_1 .

Bas-emittersträckan känner genast kondensatorbatteriet u_{C1} med negativ polaritet mot basen. Transistoren stryps. Stryppningen sker oerhört snabbt ty T medverkar med ett nytt lavinartat förlopp.

En strömminskning av i_C medför en motemk i L_2 med motsatt polaritet, $-e_2$. I L_1 erhålls $-e_1$, u_{BE} minskar, i_C minskar, u_{CE} stiger etc. Resultatet blir att $i_C = 0$, $u_{CE} = +E$ och $u_{BE} = -u_{C1}$.

Basen kommer långt under strypgränsen. Kondensatorn börjar nu urladdas genom T och R_1 med tidkonstanten $\tau_{ur} = R_1 \cdot C_1$. Tiden som transistoren är strypt bestäms helt av R_1 och C_1 . När C_1 är utladdad så mycket att u_{BE} kommer litet, någon millivolt, över strypgränsen börjar i_C åter att flyta. De båda komulativa förloppen upprepas åter.

Mellan kollektor-jord erhåller man en triggpulsspänning med mycket kort varaktighet, ca 1-10 μs mellan fram och bakkant. Tiden bestäms av materialet i transformator-kärnan. Dioden D och resistorn R_3 skall hindra transformatorn att självsvänga med sin lindningskapacitans när transistoren stryps.

Blockeringsoscillatorns frekvens och periodtid bestäms helt av tidkonstanten $\tau_1 = R_1 \cdot C_1$ samt av varvtalet n_1 . Om n_1 är stor i förhållande till n_2 drivs transistoren mycket långt under strypgränsen. Ovanstående gäller om oscillatorn är självsvängande.

Synkronisering av blockeringsoscillatorn.

Man kan synkronisera oscillatorn till en högre frekvens genom att mata in synk-pulser till basen. Om synk-pulserna kommer in strax innan C_1 når strypgränsen vid sin urladdning så lyfter man upp u_{BE} vid en tidigare tidpunkt. Periodtiden T minskar och frekvensen f ökar, se Fig. 14.

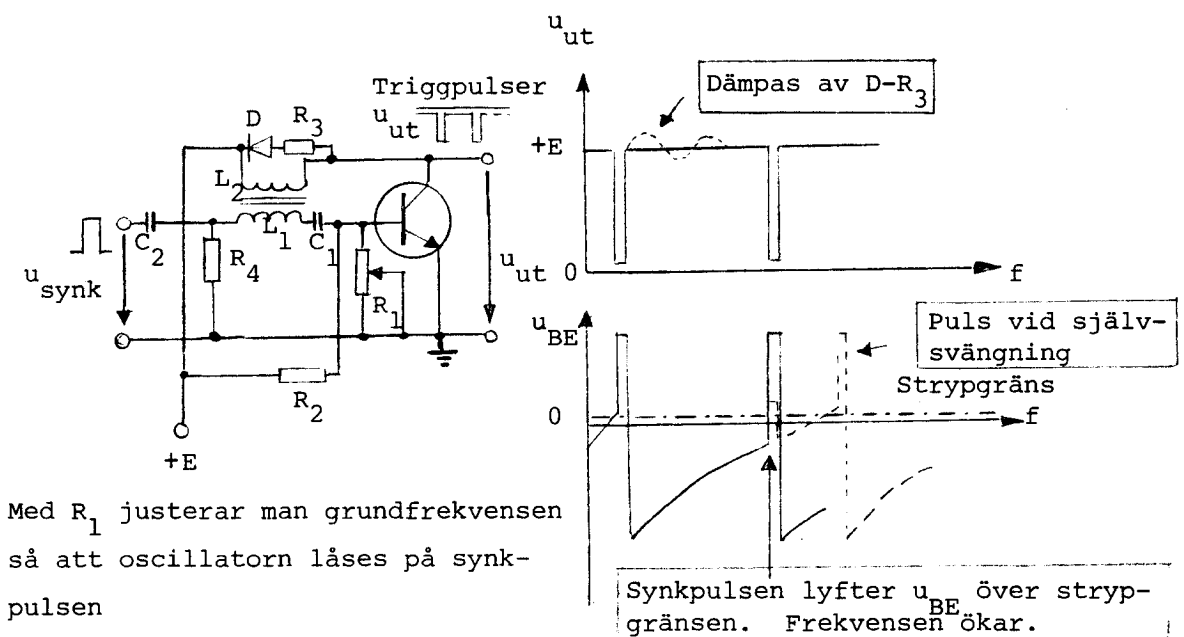

Fig. 14.

UPPGIFT 6 a. Undersökning av astabil blockeringsoscillator.

Oscillatoren kan drivas astabilt = självvägande, eller monostabilt. I det senare fallet triggas oscillatoren från externa pulser, i denna kopplingsvariant negativa. Vid astabil drift sammankopplas hylsorna X och S och vid monostabil X och T. (S = självvägande, T = triggad.) Se Fig. 15.

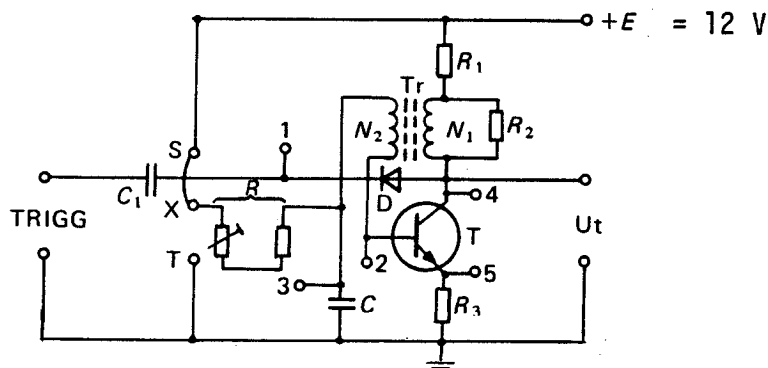
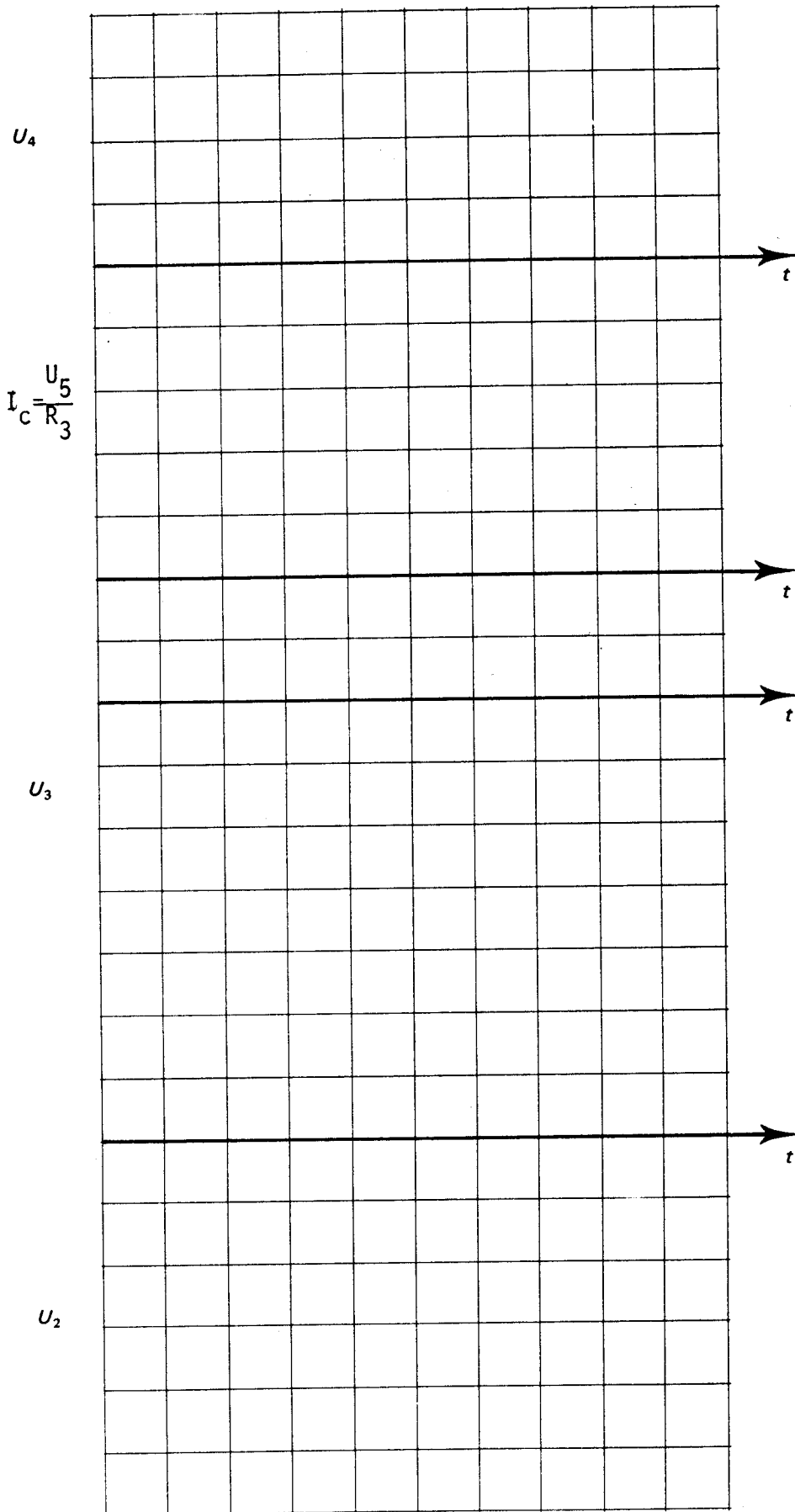

Fig.15 . Kopplingsschema för blockeringsoscillator P9.

Mät med oscilloskopet och skissera spänningarna U_4 , U_5 , U_3 och U_2 i nämnd ordning. Omräkna U_5 till strömskala, $R_3 = 10 \text{ ohm}$. Använd graderade rutnätet på nästa sida.

Vrid långsamt på potentiometern R och iakttag vad som händer.

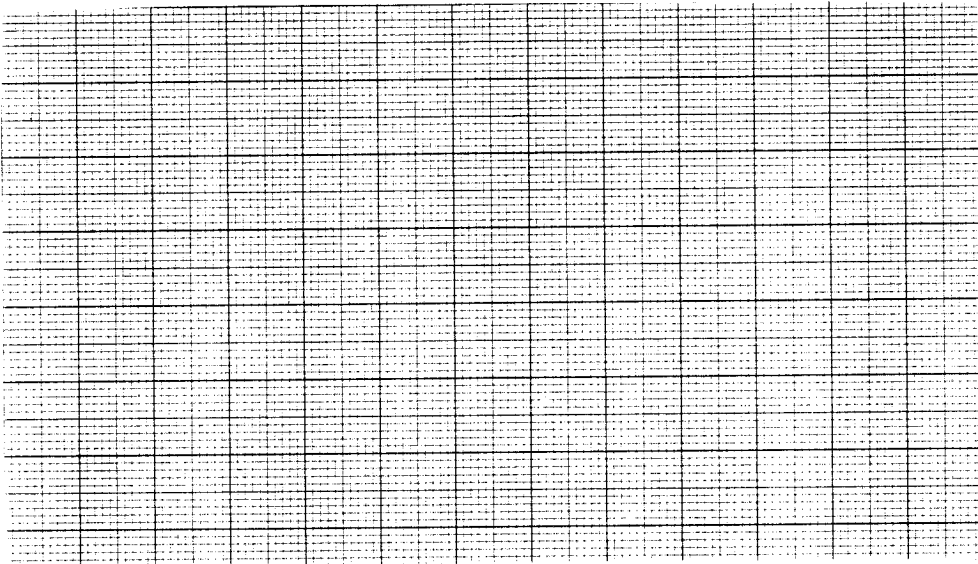
Om R ändras från $R(\min) = 15 \text{ k}\Omega$ till $R(\max) = 65 \text{ k}\Omega$ så ändras frekvensen från $f = \dots\dots\dots$ till $f = \dots\dots\dots$

UPPGIFT 6 b. Triggad blockeringsoscillator.

Bryt överkopplingen till S (självsvängning) och koppla i stället till T (trigging). I och med denna överkoppling är oscillatoren inte längre självsvängande utan har övergått till en monostabil krets, vilken måste triggas utifrån för att slå om. Triggingen görs lämpligen med negativa pulser från en pulsgenerator.

Välj en triggspänning där kretsen säkert triggas och rita därefter av kurvformerna enligt diagrammet nedan.

U_1 = triggpulsen, U_3 = kondensatorspänningen över C och U_{ut} = utspänningen.

Förklara vad det är som krävs för att kretsen skall slå om.

Vilken uppgift har dioden D? .....

.....

.....

.....

.....

7. MILLERSVEPET (MILLERINTEGRATORN)

Princip: En sågtandsspänning kan alstras genom periodisk upp- och urladdning av en kondensator. Svepspänningar av detta utseende används för styrning i x-led av elektronstrålen i ett oscilloskoprör. Härvid gäller att svepspänningen skall stiga i direkt proportion till tiden (linjärt).

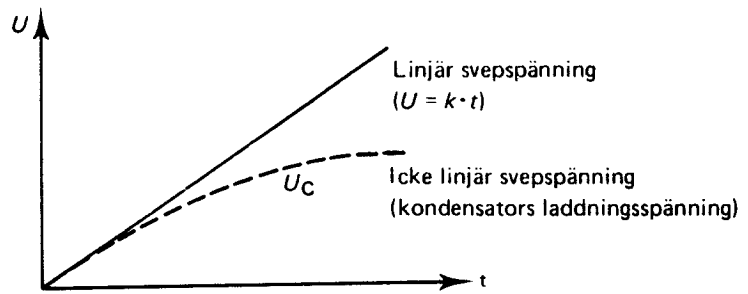

Fig. 16.

I Fig. 16 visas dels en linjär svepspänning, dels spänningen över en kondensator under uppladdning i en krets enligt Fig. 17. Kondensatorspänningen stiger som

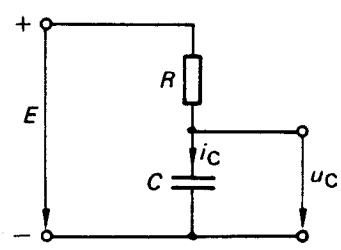

Fig. 17.

synes ej linjärt med tiden. Det beror på att kondensatorns laddningsström minskar när kondensatorspänningen ökar. Om strömmen kunde hållas konstant skulle spänningen öka linjärt med tiden och svepet bli linjärt. Den konstanta strömmen för uppladdningen av kondensatorn kan erhållas om man ersätter resistansen i kretsen i Fig. 17 med en transistor enl. Fig. 18. Transistorns kollektorström är endast obetydligt beroende av U_{CE} om U_{BE} hålles konstant (Fig. 19):

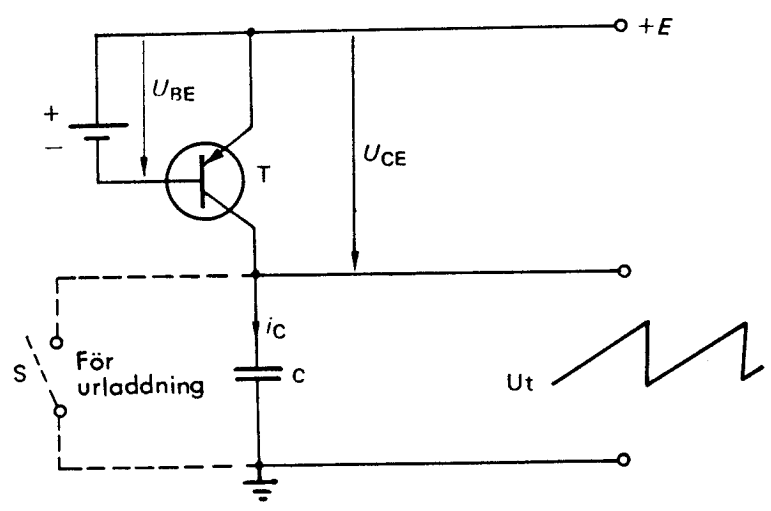

Fig. 18.

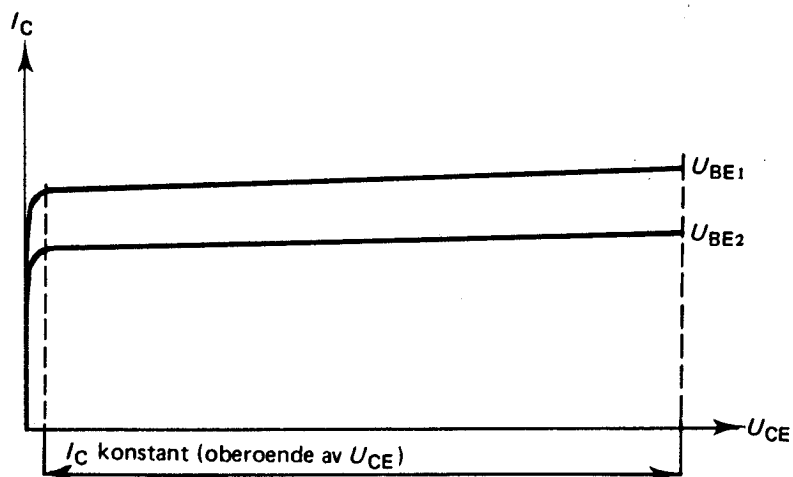

Fig. 19.

En koppling som kan anses som en konstantströmgenerator är den s k Millerintegratorn (Fig.20).

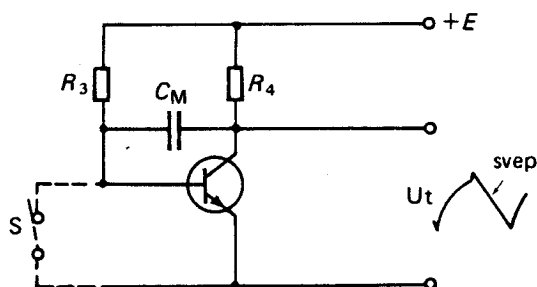

Fig. 20.

Här sker urladdningen av C_M med konstant ström när switchen S öppnas. Ett fallande svep erhålles. Uppladdningen av C_M sker via R_4 när S är sluten.

Kopplar man en kondensator mellan kollektor (utgång) och bas (ingång) i en resistorkopplad förstärkare, så kopplar man tillbaka en del av utsignalen till ingången. Eftersom resistorkopplingen fasvänder insignalen 180° på utgångs- sidan så blir den via kondensatorn återkopplade signalen i motfas med insignalen.

Triggat Miller-svep.

En Millerintegratorkoppling visas i Fig. 21. I det följande göres en funktionsanalys av kopplingen.

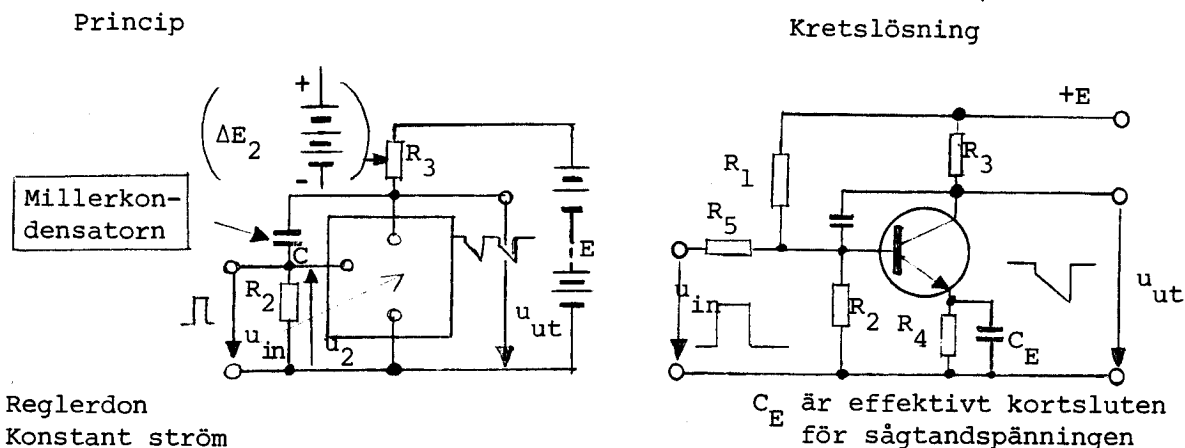

Fig. 21. Millerintegrator med en transistor.

Viloläge:

Likspänningarna är så valda att bas-emitterspänningen är negativ. Detta tillstånd får kretsen omedelbart efter det att den positiva pulsen är slut. Transistorn stryps.

Kondensatorn känner spänningen $+E$ via R_3 på det övre belägget och $-U_{BE}$ på det undre.

Kondensatorn börjar omedelbart uppladdas. Om spänningen över R_2 gör basen positiv i förhållande till emittern så öppnar emitterdioden och påskyndar uppladdningen av C ty den låga "diodresistansen" parallellkopplar R_2 . Kondensatorn blir uppladdad till $+E$ med tidkonstanten $\tau = (R_3 + R_2) \cdot C$ och/eller $\tau = (R_3 + R_{BE}) \cdot C$. Tidkonstanten är liten varför C snabbt laddas upp.

Positiv kantvågspuls till basen:

Framkanten på kantvågspulsen öppnar transistorn på ett kort ögonblick genom spänningssprånget. Transistorn genomflyts av en strömstöt.

Över kollektorresistorn erhålls en ögonblicklig spänning när strömstöten flyter genom resistorn.

Kollektorspänningen u_{CE} minskar språngartat i negativ riktning från $+E$. Man har fått den första delen, spänningssprånget, i en trapetsoidvågformad spänning. Spänningssprånget kan emellertid inte bli hur stort som helst.

En del av spänningssänkningen kopplas via Millerkondensatorn tillbaka till basen, och minskar bas-emitterspänningen $u_{BE} = U_{in} - u_a$. Kollektorströmmen begränsas.

Nästa fas i funktionen bestäms nu av kondensatorn. Kondensatorn urladdas nu genom transistorn och resistorn R_2 . Kondensatorspänningen (kollektorspänningen) börjar sjunka med sågtandform. Nu börjar Millereffekten inverka. Kollektorns sågtandspänning spänningsdelas mellan kondensatorns reaktans och R_2 . Över R_2 erhåller man en motkopplingsspänning u_a , vilken minskar u_{in} så att $u_{BE} = u_{in} - u_a$. Storleken på u_a blir emellertid inte lika stor som den återkopplade sprängspänningen ty kollektorspänningen minskar sågtandformat. Inspänningen kommer således att motkopplas mindre ju längre tid kondensatorn urladdas. Bas-emitterspänningen kommer därför att stiga linjärt. Se Fig. 22. Linjär kurvform på kollektorspänningen garanteras nu av spänningsmotkopplingen. Varje tendens till krökning av kondensatorns urladdningsspänning resulterar omedelbart i en större eller mindre återkopplingsspänning u_a , en mindre eller större kollektorström i_C genom kollektorresistorn och mindre eller större spänning över kollektorresistorn. Kondensatorn urladdas linjärt och kondensatorn genomflyts av en konstant urladdningsström I .

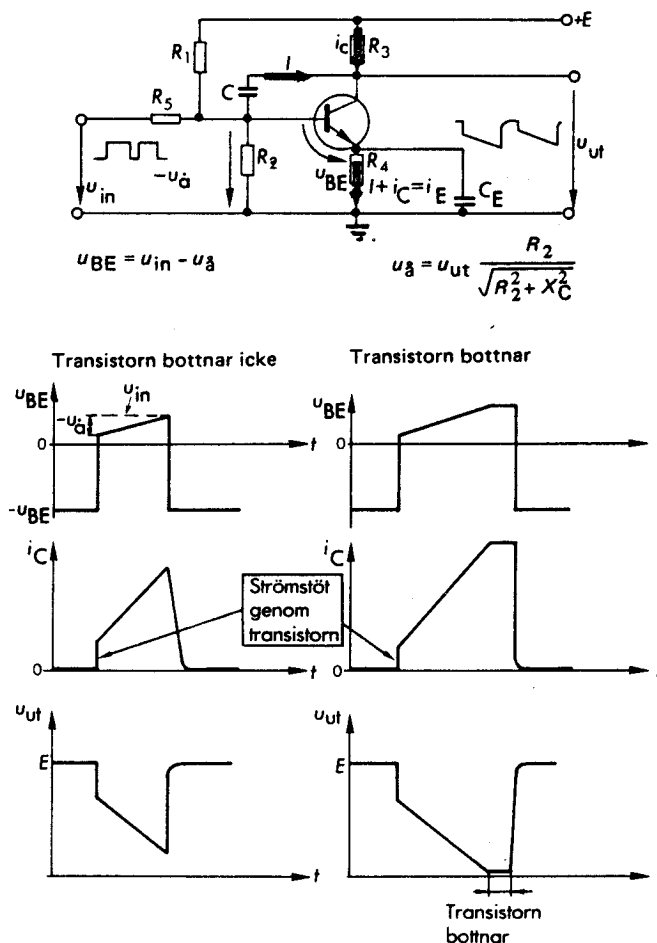

Fig. 22. Ström- och spänningskurvor för en Millerintegrator med transistorer.

Tiden på u_{in} bestämmer hur långt kondensatorspänningen skall sjunka. Är tiden lång så bottenar transistorn innan u_{in} stryker transistorn. I annat fall avbryter u_{in} urladdningsförloppet. I båda fallen återgår kopplingen till viloläge, vilket innebär att kollektorspänningen snabbt stiger till $+E$. Studera nu kurvorna i Fig. 22.

UPPGIFT 7:

Koppla upp Millersvepet P11 (Fig.23) och anslut en pulsgenerator till ingången via en 10 μ F kondensator.

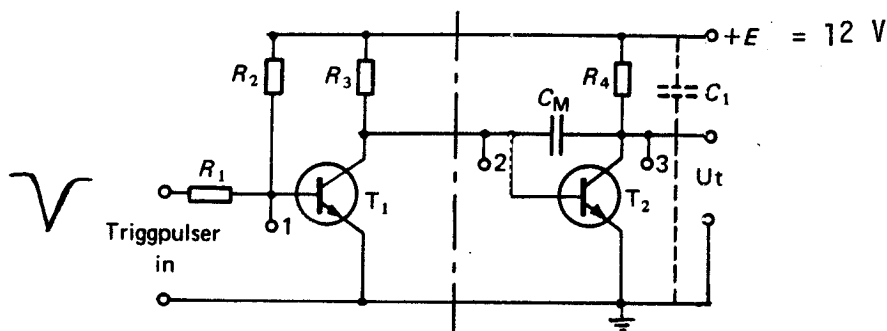
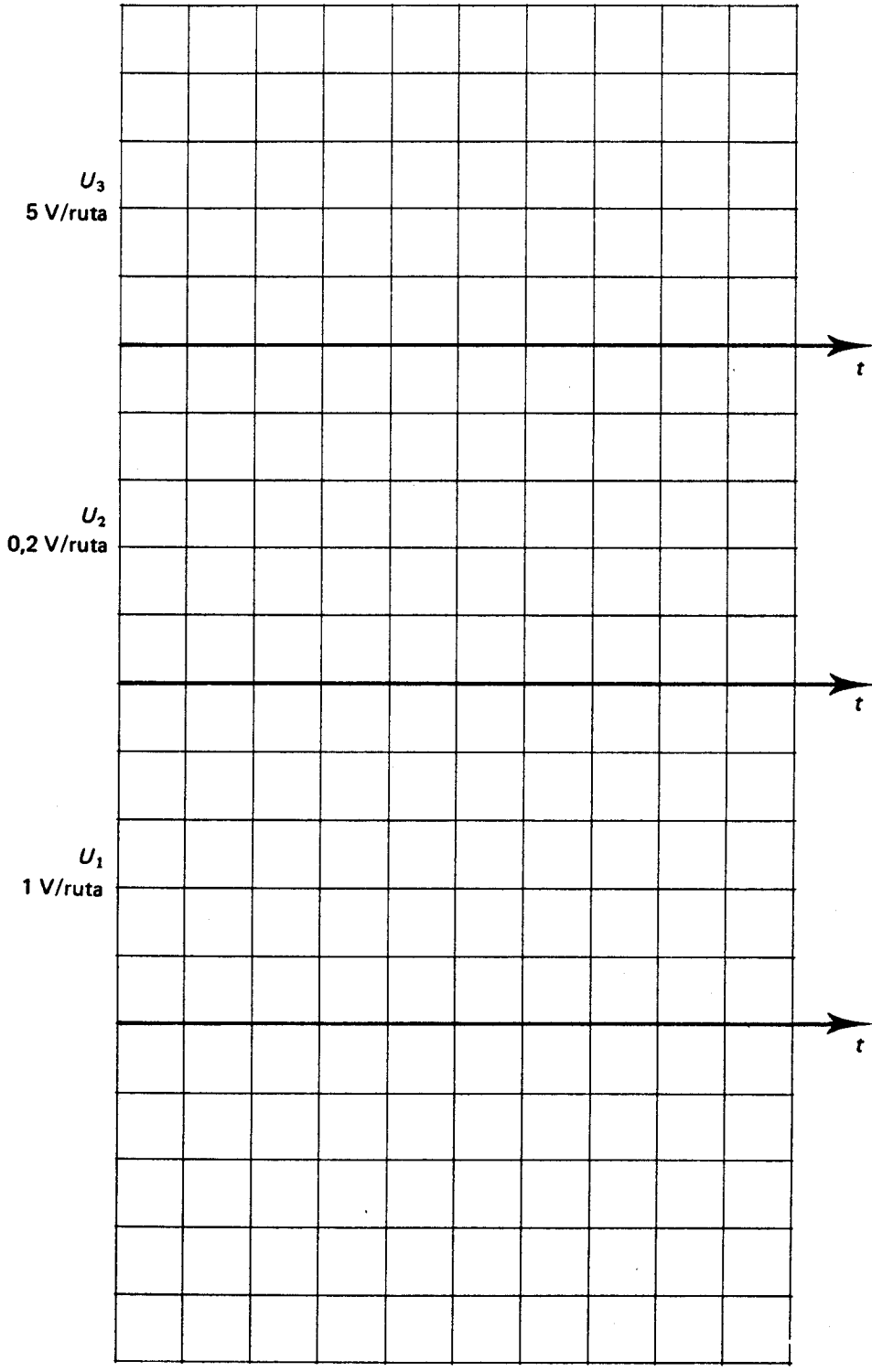

Fig. 23.

Transistorn T_2 och resistorn R_4 utgör en förstärkare med 180 graders fasvridning. C_M är den s k Millerkondensatorn.

Transistorn T_1 utgör en switch. Vid öppen triggingång står T_1 bottenad, ty basresistorn R_2 är kopplad till +E.

Studera Millersvepets funktion genom att successivt ansluta oscilloskopet i mätpunkter 3, 2 och 1. Skissera kurvorna med utspänningen U_3 överst i rutnätet på nästa sida.

8. BOOTSTRAPSVEP (BOOTSTRAPINTEGRATORN).

En annan möjlighet att hålla kondensatorns laddningsström konstant är att höja spänningen E i tiden och därigenom kompensera för laddningsströmmens minskning. Detta kan åstadkommas med hjälp av en förstärkare enligt figuren. Detta är principen för bootstrapintegratorn.

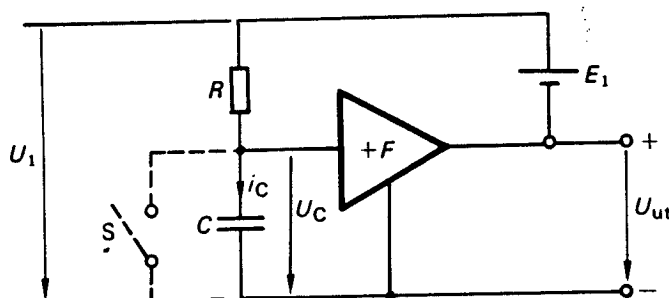

Fig. 24.

När kondensatorspänningen $U_C =$ förstärkarens insignal ökar, ökar även U_{ut} . U_{ut} ligger i serie med likspänningen E_1 . RC-kretsen matas således från en spänning $U_1 = U_{ut} + E_1$. Eftersom U_{ut} stiger i tiden, stiger även $U_{ut} + E_1$ lika mycket, och i_C tenderar att bli konstant.

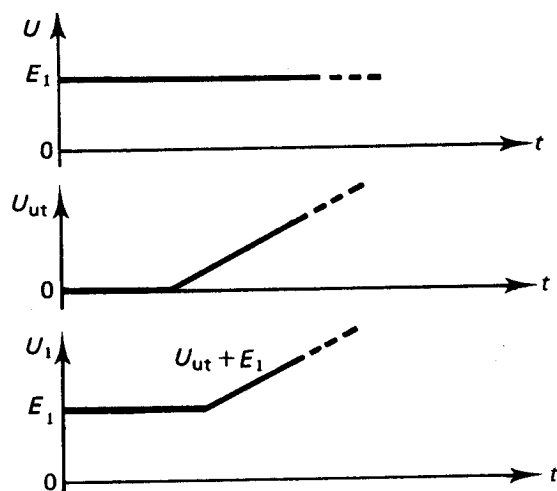

Fig. 25.

Bootstrapintegratorn är egentligen en variant av Millerintegratorn. Enda skillnaden är att den fasta batterispänningen E_1 lyfts från jord av den variabla spänningen U_{ut} . Bootstrap kan översättas med stövelstropp. Man lyfter batterispänningen E_1 från jord med "stroppen" U_{ut} . (Jfr. det svenska talesättet "lyfta sig själv i håret".) I praktiska kopplingar (Fig. 26) ersätter man batteriet E_1 med en kondensator C_2 eller en zenerdiod. Kondensatorn måste ha stor kapacitans så att den får stor laddning Q .

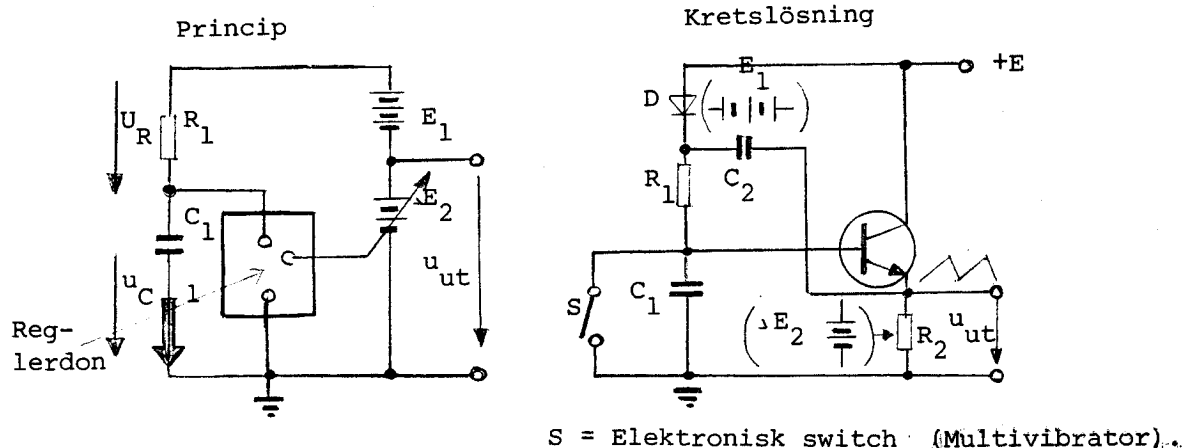

Fig. 26. Bootstrappprincipen och en kretslösning.

Kopplingen styrs av en elektronisk switch, multivibrator, vilken måste vara "öppen" under sveptiden t_s och sluten under återgångsvilotiden t_a . Kopplingen arbetar på följande sätt.

Viloläge: Switchen sluten.

Basen kortsluten till jord. Transistorn ströpt.

Dioden D leder kraftigt, men spänningen över D försumbar jämfört med $+E$.

Kondensatorn C_2 laddas snabbt upp till $+E$ via $D - R_2$ med tidkonstanten $\tau_{C2} = (R_D + R_2) \cdot C_2$. Kondensatorbatteriet $E_1 = E$.

Switchen öppen.

C_1 börjar laddas upp och spänningen stiger över C_1 .

Basspänningen stiger ty $u_B = u_{C1}$. Ström flyter genom transistorn och därmed erhålls en spänning över R_2 .

I en emitterföljare är $F = 1$ och $u_{R2} = u_B = u_{C1}$.

Spänningen över R_2 seriekopplas med likspänningen E_1 .

Potentialen i punkten $D - R_1 - C_2$ stiger och blir större än E . Diodens katod får då större spänning än anoden och dioden spärrar.

Spänningen i punkten stiger lika mycket som över C_1 , ty $\Delta E_2 = u_{R2} = u_B = u_{C1}$. Således stiger spänningen lika mycket i båda ändarna av R_1 och spänningen över R_1 blir konstant.

Laddningsströmmen I genom $R_1 - C_1$ blir då även konstant och spänningen över kondensatorn C_1 blir en linjär sågtandspänning.

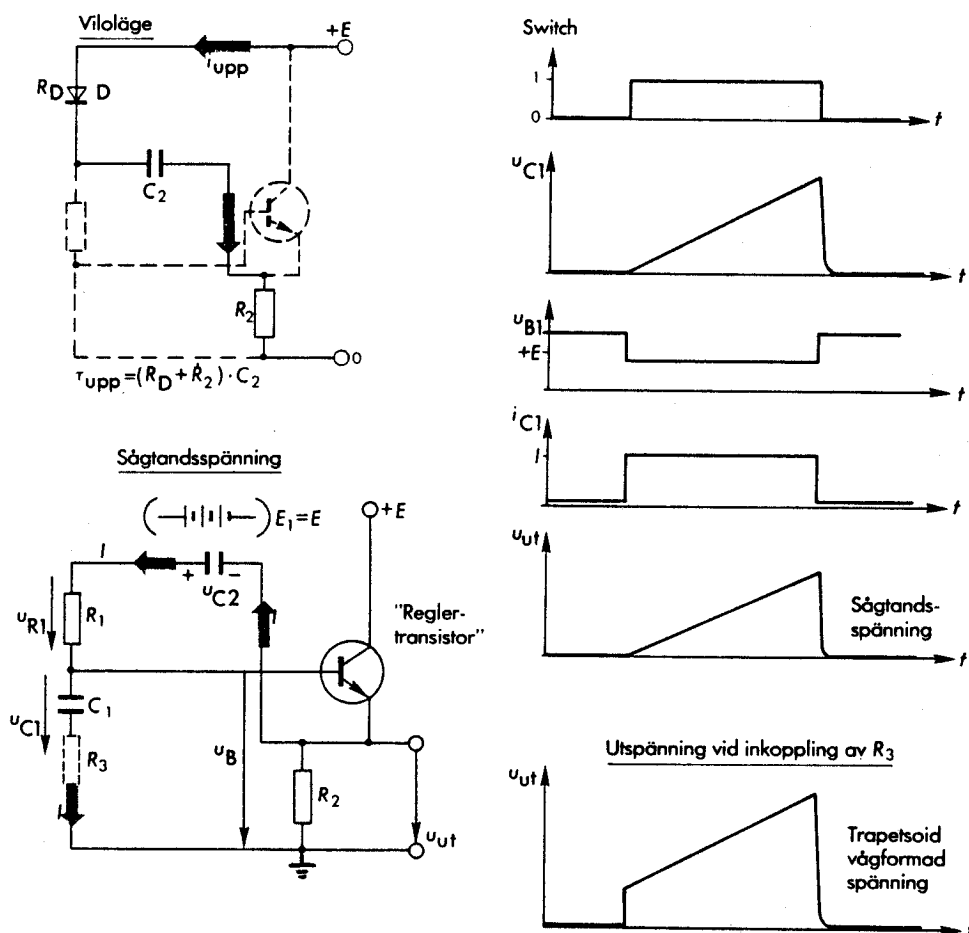

Fig. 27. Bootstrapgenerator med transistor.

Uppladdningen av C_1 upphör när switchen s sluts och kretsen återgår i viloläge. Vill man nu ha en trapetsoidvågformad spänning så seriekopplar man C_1 med en resistor mellan C_1 -jord som Du tidigare sett. Upp- och urladdningsvägar liksom kurvorna för kretsen visas i Fig. 27.

I Fig. 28 ser Du en kopplingsvariant med en zenerdiod D_z som "likspänningskällan" E_1 . Det är viktigt att likspänningsinställningen av D_z via $R_2 - D_z - R_3$ är rätt inställd. Resistansökning i R_2 eller R_3 har därför stor betydelse. Transistorn T_1 är en switchtransistor och T_2 "bootstrapsregulatorn".

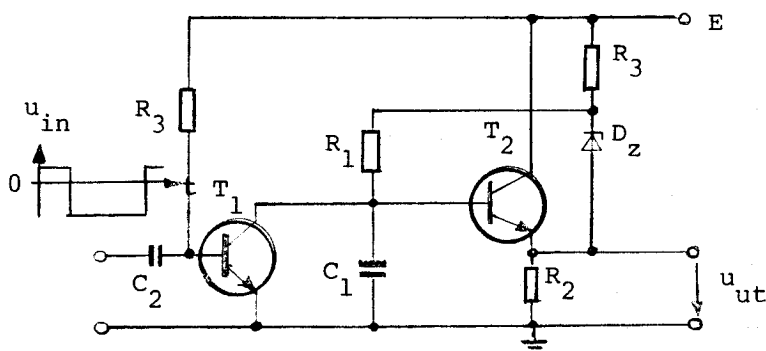

Fig. 28. Bootstrapgenerator med zenerdiod.

UPPGIFT 8. Bootstrapsvep.

Den krets som skall studeras visas i Fig. 29.

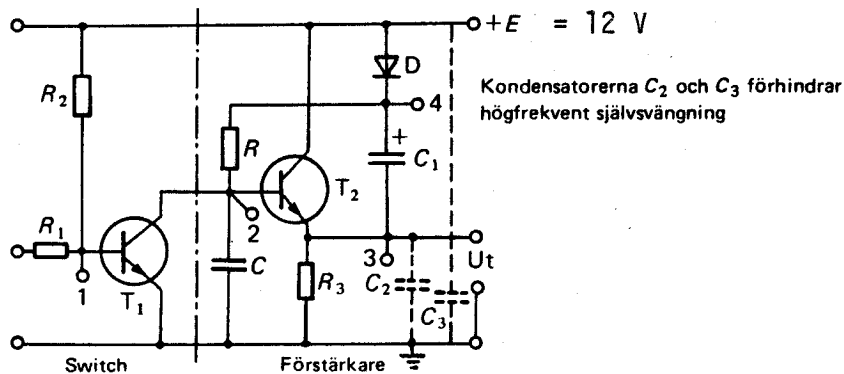

Fig. 29. Kopplingsschema för Bootstrapsvep P10.

Batteriet E_1 i principschemat har ersatts av kondensatorn C_1 . Denna uppladdas under svepets återgångstid via dioden D från $+E$. Eftersom kondensatorn är stor, kan den förse RC-kretsen med en behövlig tillsatsspänning under sveptiden. Resultatet blir en någorlunda linjär svepspänning.

Koppla upp P10 och anslut en pulsgenerator. Mät och skissera i tur och ordning följande spänningar: $U_3 (=U_{ut})$, U_4 , U_2 och U_1 . (Siffrorna anger motsvarande mätpunkter.)

Sedan kurvorna ritats upp besvaras följande frågor:

Öka Y -känsligheten till 2V/ruta, syfta mot den raka kanten av ett pappersark. Är utspänningen från sveper linjär?

.....

Är transistorn T_1 strypt eller ledande under svepet?

.....

Beräkna spänningen över "batterikondensatorn" C_1 , både vid svepets början och slut. Här gäller $U_{C1} = U_4 - U_3$. Använd oscillogrammen.

..... vid svepets början

..... vid svepets slut

